

Бялыніцкая ДАЎНІНА

Краязнаўчы альманах
(дадатак да газеты «Паходня»)

№ 1 (15)

Кастрычнік

2007

У добры час

Калі народ не ведае сваёй гісторыі, ён не мае будучыні. Не памятаю дакладна, хто з “вялікіх” сказаў гэтыя словы, але я з імі цалкам згодны. Для кожнага чалавека і народа памяць пра сваё мінулае – свяшчэнная. Яе шануюць, захоўваюць, ёй даражаць і ганарацца. Зняславіць, знішчыць гэтую памяць адно і тое ж, што і вынішчыць сам народ.

Каб гэтага не адбылося, трэба ведаць і вывучаць гісторыю свайго роднага краю, сваёй вёскі і пасёлка, наогул сваёй роднай Беларусі. Не ведаючы, любіць сваю Радзіму па сапраўдному проста немагчыма. Таму мы з сябрамі і вырашылі адрадзіць выданне краязнаўчага гісторыка – культурніцкага альманаха “Бялыніцкая даўніна”.

Першы нумар газеты пабачыў свет 15 красавіка 2000 года як выданне ў першую чаргу Бялыніцкага краязнаўчага таварыства. Заснавальнікам і першым рэдактарам газеты быў вядомы пісьменнік і журналіст Міхась Карпечанка. Дзякуючы яго намаганням “Бялыніцкая даўніна” больш – менш рэгулярна выходзіла да канца 2003 года. Затым з-за недахопу сродкаў выхад газеты быў прыпынены.

Я даўно марыў аб аднаўленні выдання газеты, якая б асвятляла цікавыя моманты з гістарычнага мінулага нашай малой радзімы, усёй Беларусі. Гістарычныя матэрыялы, змешчаныя на старонках “Паходні”, заўсёды выклікалі цікаvasць чытачоў. Аднак “Паходня” – у першую чаргу грамадска – палітычнае выданне і

асвятляе ў асноўным пытанні сучаснага развіцця нашага грамадства. Таму заўсёды хацелася адрадзіць выпуск “Бялыніцкай даўніны”, газеты, якая ў першую чаргу надавала ўвагу цікавым падзеям нашай гісторыі. І я вельмі ўсцешаны, што, дзякуючы падтрымцы сяброў, гэта атрымалася зрабіць.

Буду вельмі рады, шаноўныя чытачы, калі Вам спадабаецца наш краязнаўчы альманах.

Барыс Вырвіч

Гісторыя узнікнення Бялынічаў

**Ад прадзедаў спакон
вякоў**

**Нам засталася
спадчына...**

Янка Купала

Бялынічы вядомыя з сярэдзіны 16 стагоддзя як паселішча Аршанскага павета Віцебскага Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ). Распаўсюджанне архімандрытам Бялыніцкага манастыра Ф. Жудро паданне, паводле якога заснавальнікам мястэчка з’явіліся манахі Кіеўскай Лаўры, – не болей, чым легенда. Яна ўзнікла ў тэй самы час, калі паміж каталіцкай і праваслаўнай канфесіямі разгарэлася барацьба (канец 18 ст.) за права валодання абразам Бялыніцкай Боскай

Маці і туташнім касцёлам. Аднак гэта ані ў якім разе не адмаўляе старажытнасці паселішча. У Бялынічах жылі людзі с пракаветных часоў. Вядомы мовазнаўца Янка Станкевіч слушна і доказна давёў, што “найстарэйшыя і найбольш арыгінальныя беларускія прозвішчы на – іч і назвы паселішчаў на – ічы. Назовы гэтыя ўзніклі яшчэ ў радавую пару жыцця нашага народа”. Канчаткі на – іч характэрныя для ўсіх беларускіх плямёнаў. Назвы на – ічы абазначаюць бацькаўшчыну рода. У 1577 годзе князь Стэфан Збаржскі, якому належала паселішча і яно адносілася да ягонага ж маёнтку Цяцерын, заснаваў тут замак Белагарадок і мяс-

тэчка.

Напачатку 17 стагоддзя дачка Збаржскага Барбара прадае частку мястэчка з воласцю свайму айчыму канцлеру ВКЛ Льву Сапегу, у 1635 годзе сын яго К. Сапега (пісар ВКЛ) выкупіў у Г. Керлы і другую частку Бялынічаў. З 1685 года яны належалі Радзівілам, затым Агінскім. Падчас вайны Расіі з Рэччу Паспалітай (1654 – 1667 г.) мястэчка на некалькі гадоў апынулася пад загадам расейскай ваеннай адміністрацыі і пасля Андрусаўскага замірэння вернута Рэчы Паспалітай.

(працяг на ст. 2)

Гісторыя узнікнення Бялынічаў

(заканчэнне)

. Паколькі К. Л. Сапега не меў нашчадка, у 1656 годзе ён завяшчаў Бялынічы далёкаму сваяку Крыштофу Сапегу і Ганне Сапаянцы, якая ў 1662 годзе прадае сваю частку Крыштофу. У 1772 годзе Бялынічы былі далучаны да Расейскай імперыі, знаходзіліся ў складзе Магілёўскага павета; з 1861 года – цэнтр воласці, з 1924 – цэнтр раёна. 27 верасня атрымліваюць статус гарадскога пасёлка.

Вядомасць у свеце прынес удатворны абраз Бялыніцкай Боскай Маці, які захоўваўся ў касцёле кармялітаў, што быў узведзены на сродкі Льва Сапегі.

Вольнае мястэчка

Бялынічы

“...Возмечтавших о мнимой вольности записать в крепостные, а двоих сечь кнутом и в Сибирь”

3 выroku Сената, 1832 год.

Адна з цікавых і маладаследаваных старонак гісторыі Бялынічаў звязана з наданнем мястэчку магдэбургскага права і адстойванне месцічамі сваёй вольнасці пасля гвалтоўнага далучэння Беларусі ў склад Расейскай імперыі.

Фундацыйны прывілей Бялынічам на самакіраванне па ўзору магдэбургскага права кароль польскі і Вялікі князь літоўскі, рускі і жамойцкі Уладзіслаў Ваза падпісаў 4 кастрычніка 1634 года. Вядома таксама, што ў 1703 годзе мястэчка атрымала іканфірмацыйны прывілей.

З атрыманням прывілею мястэчка становілася аўтаномнай юрыдычнай адзінкай, а насельнікі яго кіраваліся асобнымі законамі. Гараджане вольных (магдэбургскіх) гарадоў і мястэчак вызваліліся ад феадальных павіннасцяў, ім гарантаваліся свабодныя заняткі рамяством, гандлем, дазвалялася выбіраць свой орган улады (магістрат, ратушу), суд, ствараць аб’яднанні рамеснікаў – цэхі. Кожнае магдэбургскае месца атрымлівала ўласныя герб і

пячатку, прывілей. Апошні фіксаваўся на аркушы, выдаваўся ўладзе мястэчка і захоўваўся ў дзеля гэтага службовых асобаў.

На вялікі жаль, бялынічане не ведаюць, як выглядаў герб іхняга мястэчка, якой была меская пячатка і ці была пабудавана на цэнтральнай, рынкавай, плошчы мястэчка ратуша. Нагадаю, што зараз гярбом Бялынічаў з’яўляецца шчыт з выявай Маці Божай Бялыніцкай (зацвержаны 12 ліпеня 2002 года).

Зрэшты, малаверагодным падаецца і тое, што за ўвесь час існавання магдэбургскім правам, што складае па самых мінімальных падліках 138 гадоў, бялынічане так і не парупіліся наконт таго, каб займець атрыбут сыйго асаблівага гонару – ратушу.

Нельга абыйсці ўвагай і тое, што менавіта з 1634 года для Бялынічаў пачынаецца сапраўдны росквіт. Пры кляштары кармелітаў пачынае дзейнічаць друкарня, у якой крыху пазней абсталёўваецца і граверны цэх, само мястэчка ператвараецца ў значны ганд-

лёвы (праводзілася 4 кірмашы) і рамесніцкі цэнтр.

Вырастае і колькасць яго жыхароў.

Наяўнасць у касцёле удатворнага абраза Бялыніцкай Боскай Маці абумоўлівала і значны прыток паломнікаў, – людзей, якім патрабавалася заступніцтва і абарона святога абраза.

Усё гэта разам узятая саудзейнічала набыццю Бялынічамі вядомасці і славы ня толькі на прасторах магілёўшчыны, але і ўсяе Рэчы Паспалітай. Прывілеем на самакіраванне бялынічане карысталіся, мажліва, да 1803 года.

У 1772 годзе Бялынічы былі далучаны да Расейскай імперыі. Напачатку Кацярыны II даволі лаяльна паставілася да жыхароў беларускіх гарадоў і мястэчак, якія валодалі магдэбургскім правам і не пасягала на іхня вольнасці ды прывілеі. Але нехарактэрны для расейскага трону лібералізм мусіў патрываць нядоўга. Неўзабаве на інкарпараваных землях пачалася рэформа сістэмы органаў дзяржаўнага кіравання, падчас правядзення якой усе беларускія магдэбургскія гарады і былі пазбаўлены ранейшых вольнасцяў, ільгот, прывілей ды манаполій. Зразумела, месцічы паспрабавалі бараніць свае інтарэсы і правы.

Пазбавіўшыся статусу жыхароў вольнага мястэчка, пачалі хадаінічаць перад новымі ўладамі і бялынічане. Яны нават распачалі судовы працэс. Спарва гэта аказалася надзвычай няпростай – высвятленне ўсіх акалічнасцяў доўжылася напрацягу 29 гадоў: з 1803 да 1832. Для пацвяржэння сваіх правоў бялынічане прадставілі ў Магілёўскі павятовы суд, а затым і ў Сенат арыгіналы двух прывілеяў гарадоў на магдэбургскае права – фундацыйны 1634 года і канфірмацыйны 1703.

Але Сенат гэтыя дакументы назваў “несапраўднымі”, што надзвычай абурыла хадайнікаў. Каб адбіць ахвоту і надалей дамагацца сваіх законных правоў у адносінах да найбольш актыўных бялынічан былі прыняты рашучыя меры: яны абвінавачаны, як “возмечтавшие о мнимой вольности», былі залічаны ў прыгонныя, а двух найбольш актыўных змагароў прылюдна высеклі бізунамі і выслалі на катаргу ў Сібір.

Што ж да саміх прывілеяў, то яны ці то былі знішчаны, ці то схаваны ў нейкім расейскім архіве.

Схаваны надзейна, надоўга. Але, думаецца, - не назаўсёды.

(Паводле Міхася Карпечанкі)

3 4 верасня па 4 кастрычніка на тэрыторыі Магілёўскай вобласці праходзіў 12 міжнародны пленэр “Вобраз Радзімы ў выяўленчым мастацтве”, прысвечаны 135 – годдзю 3 дня нараджэння Вітольда Катанавіча Бялыніцкага – Бірулі.

Нагадаю, што славыты мастак В. К. Бялыніцкі – Біруля нарадзіўся 29 лютага 1872 года ў фальварку Крынкі каля вёскі Цяхцін Бялыніцкага раёна. Вучыўся ў кадэцкім корпусе, Кіеўскай рысавальнай школе, у Маскоўскім вучылішчы жывапісу ў класе С. Карвіна і І. Пранішнікава. З’яўляўся сябрам таварыства перасоўнікаў, быў адным з арганізатараў асацыяцыі мастакоў Расіі.

Вялікае мноства разоў Бялыніцкі – Біруля ўзнагароджваецца медалямі за свае выдатныя карціны на разнастайных выставах, якія праводзіліся ў Расіі і за мяжой. У 1908 годзе ён удастоўваецца звання акадэміка жывапісу.

Мастак вельмі любіў Беларусь, родную Магілёўшчыну, якім прысвяціў цэлы шэраг сваіх знакамітых пейзажаў. У

Калі і дзе ў раёне упершыню адкрылася вясковая школа?

Першая пачатковая школа на тэрыторыі Бялыніцкага раёна адкрылася ў мястэчку Эсьмоны ў 1853 годзе. Упершыя гады сваёй дзейнасці размяшчалася яна ў наёмным доме, Крыху пазней для пабудовы школьнага будынка сабралі грошы навакольныя сяляне. Пэўную суму на гэтыя мэты выдаткаваў і ўрад.

Па санітарных нормах Эсьмонская пачатковая школа магла прыняць 35 вучняў.

У 1864 годзе адкрылася народнае вучылішча ў Бялынічах (згарэла ў 1896, адноўлена ў 1903). У 1891 годзе на тэрыторыі бялыніччыны дзейнічалі 9 царкоўна – приходскіх і 24 школы граматы, якія наведвалі 484 вучні, а ў 1897 колькасць школ граматы павялічылася да 36.

Прысвячаецца знакамітаму мастаку.

1944 годзе В. Бялыніцкаму – Бірулі надаецца званне народнага мастака Беларусі, у 1947 годзе – народнага мастака РСФСР, ён выбіраецца правадзейным членам Акадэміі мастакоў СССР.

Спадчына В. К. Бялыніцкага – Бірулі вельмі багатая. За сваё вялікае жыццё (а пражыў мастак 85 гадоў) ён напісаў мноства карцін і эцюдаў, якія ўпрыгожваюць многія музеі Беларусі і Расіі.

Урачыстае адкрыццё пленэра адбылося на пачатку верасня ў Магілёве. Атрымаўся ён надзвычай прадстаўнічым, удзел у пленэры бралі мастакі з Расіі, Украіны, Беларусі, Сербіі, Аўстрыі, Германіі, Ізраіля, Азербайджана, Польшчы, Малдовы, Балгарыі. Першая частка пленэра прайшла на акадэмічных дачах у Удомельскім раёне Цвярской губерні Расіі, дзе доўгі час жыў і працаваў наш славыты зямляк. З 20 верасня мастакі пачалі працаваць на Бялыніччыне, малой радзіме Вітольда Бялыніцкага – Бірулі. Яны атрымалі выдатную магчымасць прайсці сцэжкамі знакамітага пейзажыста і

сваімі вачамі пабачыць мясціны, якія так натхнялі яго на напісанне сваіх непаўторных палотнаў.

Удзельнікі 12 міжнароднага пленэра прабылі ў Бялыніцкім раёне Магілёўскай вобласці да 4 кастрычніка. Большасць з мастакоў падаравалі свае творы, намаляваныя падчас пленэру, Бялыніцкаму раённаму мастацкаму музею імя Бялыніцкага – Бірулі.

Барыс Вырвіч

Вітольд Бялыніцкі – Біруля:

“Я – беларус. Нарадзіўся ў маёнтку Крынкі каля Бялынічаў, на Магілёўшчыне. Там прайшлі мае дзіцячыя гады. Бацька служыў арандатарам, пасля ў Дняпроўскім паравозстве. Выпраўляючыся ў рэйсы па Дняпру, Прыпяці, Сажы, часта браў мяне ў свае службовыя паездкі. Гэта было найвялікшым шчасцем і радасцю, бо якраз тады, у тых паездках, я адкрыў для сябе ні з чым не параўнальную прыроду маёй роднай Беларусі”.

Гісторыя раёна. Кастрычнік

- 1901. Пры Бялыніцкім паштовым аддзяленні адкрыты тэлеграфны пункт.
- 1904, 10 кастрычніка. Пагром габрэў у Галоўчыне – гэтак званы “мабілізацыйны пагром”. Ён быў выкліканы мабілізацыяй на руска – японскую вайну і габрэйскімі пагромамі ў Магілёве.
- 1913. У Бялынічах утвараецца таварыства цвярозасці.
- 1924, 14 кастрычніка. Першая раённая сельскагаспадарчая выстава. Экспанаты размяшчаліся ў 9 павільёнах, у якіх дэманстравалі свае дасягненні 114 сялянскіх гаспадарак, каператыўная арганізацыя і 6 сельгасаб’яднанняў.
- 1933, 28 кастрычніка. Прыняцце “закрытай” пастановы ЦК КП(Б)Б і СНК БССР “Аб перасяленні з БССР у Адэскую вобласць 4500 калгасных гаспадарак”, паводле яе з Бялыніцкага раёна планавалася перасяліць 270 двароў.
- 1937, 23 кастрычніка. У Бялынічах праходзіць раённы злёт стаханаўцаў.
- 1943, 11 кастрычніка. Партызаны Быхаўскага, Бялыніцкага, Бярэзінскага, Круглянскага, Клічаўскага, Магілёўскага, Шклоўскага раёнаў адначасова зрабілі налёт на 11 нямецкіх гарнізонаў.
- 1949, кастрычнік. Завершана будаўніцтва Машчаніцкай гідраэлектрастанцыі.
- 1953 (кастрычнік). Адкрылася раённая сельскагаспадарчая выстава.
- 1963, 15 кастрычніка. Пажар у былым Бялыніцкім храме.
- 1984, 6 кастрычніка. Створаны фальклорны ансамбль “Бялыніцкія музыкі”, лаўрэат шматлікіх конкурсаў.
- 1990, 24 кастрычніка. Пад царкву перададзены будынак дзіцяча – юнацкай турыстычнай базы. Аднаўленне бялыніцкага царкоўнага прыходу.
- 1991, 17 кастрычніка. Памёр першы старшыня рады раённай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны, сябра Саюза пісьменнікаў Беларусі Віктар Хаўратовіч.

Легенды, якія апавядаюць аб узнікненні аб

узнікненні Бялынічаў

Найбольшую вядомасць атрымалі дзве легенды аб заснаванні мястэчка. Першую з іх прыводзіць у сваім абгрунтаванні аб прыналежнасці слаўтай іконы Божай Маці праваслаўю В. Жудро. Паводле гэтай легенды, падчас нашэсця мангола – татараў на чале з Батыем на Кіеў некалькі манахаў Кіева – Пячорскай лаўры, узяўшы з сабой старажытную ікону візантыйскай школы жывапісу, ратуючыся ад пераследу памкнуліся па рацэ Днепр на поўнач шукаць новае спакойнае месца жыхарства. Пракз нейкі час нялёгкага падарожжа яны заўважылі ціхую плынь рэчкі Друць і скіравалі ў яе воды свае лодкі. А ў хуткасці іх увагу прыкавала ўзвышанасць, пакрытая лесам. Менавіта тут манахі і рашылі заснаваць манастыр. У першую ж ноч ад іконы пачалі зыходзіць промні. І калі ззянне паўтарылася некалькі разоў, яны ўмацаваліся ў веры, што лепшага месца для манастыра ім ужо не выбраць. Для іх, як сцвяржаецца ў легендзе, наступілі ясныя дні і светлыя, альбо белыя, ночы. Адсюль некаторыя выводзяць і сам назоў паселішча – Бялыночы – Бялынічы.

Праз нейкі час, калі ікона пачала набываць славу цудадзейнай і была ўзведзена царква ў гонар святога прарока Іллі, вакол манастыра сталі сяліцца людзі.

Другую легенду прывялі ў 1900 годзе “Магілёўскія губернскія ведамасці”. Паводле яе, Бялынічы атрымалі сваё найменне ад славяніна Бялына, род якога ў старажытнасці пасяліўся на месцы цяперашніх Бялынічаў. Прозвішча чалавека, заснавальніка роду, такім чынам, перайшло на назву селішча

Лебяды

Адцвілі васількі на поўні –
Лебяды ля хат,
У краіне, дзе кожны
Ці вораг, ці раб.

І ні радасці, і ні хлеба,
Ні вады жывой.
Паміраем пад сонным небам
На зямлі з лебядой:

Дзе і пан, і прарок найпершы –
Збродны зяць.
Загадаць можа і вершы
Не пісаць.

А яны у нас і так без рыфмаў –
Нібы сэрцы без пульсу –
біцця.
Нібы сцежкі марскія без
рыфаў,
Быццам смерць – без жыцця.

